

УДК 343.102

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ОСІБ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАН- НЯ

Д. О. ШИНГАРЬОВ,

*аспірант кафедри кримінального процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків*

e-mail: shingarov2009@mail.ru

ORCID 0000-0003-1249-8240

Досліджено актуальну для сучасної правозастосовної практики та теорії кримінального процесу проблеми, пов'язаної із проведенням допиту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Проаналізовано підходи до процесуального статусу вказаної категорії осіб; з'ясовано зміст такого правового поняття як кримінальна процесуальна дієздатність та її вплив на можливість проведення допиту. Виявлено недоліки положень чинного КПК України та надано пропозиції щодо законодавчих змін, спрямованих на їх усунення.

Ключові слова: досудове розслідування; допит; примусові заходи медичного характеру; показання; кримінальна процесуальна дієздатність; судово-психіатрична експертиза.

Постановка проблеми. Одним із завдань кримінального провадження, проголошених у ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) [1], є застосування до кожного його учасника належної правової процедури. Як відомо, до кримінального процесу можуть залучатись особи, які страждають на психічні розлади і внаслідок цього не здатні повною мірою реалізовувати права, якими вони наділяються згідно з КПК України. З огляду на це в Декларації ООН про права розумово відсталих осіб від 20.12.1971 р. було проголошено, що у випадку судового переслідування у зв'язку з будь-яким діянням розумово відстала особа має право на належне здійснення законності, що повною мірою враховує ступінь її розумового розвитку. Вказана вимога знайшла своє відображення у вітчизняному законодавстві в тому, що у гл. 39 розд. VI КПК України кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів

медичного характеру (далі – ПЗМХ) було визначено як особливий порядок кримінального провадження, тобто як особлива правова процедура, що має застосовуватись до осіб, які страждають на психічні розлади. Між тим особливості правової регламентації означеної процедури зумовлюють різні погляди на те, чи може особа, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, брати участь у проведенні процесуальних дій, зокрема, бути допитаною під час досудового розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем кримінального провадження щодо застосування ПЗМХ присвятили свої праці В. Д. Адаменко, О. М. Бичков, В. В. Горінов, О. В. Міщенко, А. Ф. Назарова, О. П. Рижаков, Л. Г. Татяніна, Г. К. Тетерятник, Р. М. Шагеева, С. Л. Шаренко, М. Є. Шумило, С. П. Щерба та ін.

У той же час реформування кримінального процесуального законодавства України, непоширеність правозастосовної практики, а також неоднозначність вирішення питання про можливість допиту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ на доктринальному рівні, зумовлюють необхідність проведення ґрунтовного дослідження, присвяченого особливостям отримання показань від таких учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування.

Метою статті є аналіз особливостей правового статусу осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, з'ясування змісту таких правових категорій, як осудність (неосудність) та кримінальна процесуальна дієздатність (недієздатність), а також вирішення питання про те, за яких умов можливе проведення допиту осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ.

Виклад основного матеріалу. В ч. 1 ст. 503 КПК України встановлено, що кримінальне провадження щодо застосування ПЗМХ, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що: 1) особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2)

особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку [1].

Так, якщо підстави для здійснення вказаного особливого порядку кримінального провадження будуть виявлені під час досудового розслідування, слідчий, прокурор зобов'язані винести постанову про зміну порядку досудового розслідування й продовжувати його згідно з правилами, передбаченими гл. 39 розд. VI КПК України (ч. 2 ст. 503 КПК України) [1]. Як зауважила Р. М. Шагєєва, «винесення постанови про порушення провадження, а не просто про появу особи, яка потребує застосування примусових заходів медичного характеру, обумовлено тим, що саме в рамках цього особливого провадження будуть діяти додаткові гарантії» [2, с. 165]. Зазначені гарантії існують, в тому числі, й під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема, при допиті особи, яка бере участь у цьому особливому порядку кримінального провадження, а отже, впливають на особливості забезпечення її прав та законних інтересів.

Так, КПК України визначає процесуальний статус особи, щодо якої застосовується вищевказаний особливий порядок кримінального провадження, як «особа, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру» (за назвою ст. 506 КПК України) [1]. В той же час в ч. 1 ст. 506 КПК України вказано, що особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, користується правами підозрюваного та обвинуваченого в обсязі, *який визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи* (курсив наш. – Д. Ш.), та здійснює їх через законного представника. З цього приводу О. В. Міщенко підкреслила, що «оскільки провадження по справах неосудних і осіб, що захворіли психічним розладом після вчинення злочину, має свої особливі завдання (цілі), спеціальний предмет доказування, особливості змісту і форми процесуальних рішень, то такі особливості не можуть не позначитися на процесуальному положенні такої особи» [3, с. 51]. Стосовно цього варто зауважити наступне.

По-перше, процесуальний статус особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ або вирішувалося питання про їх застосування не ототожнюється зі статусом підозрюваного та обвинуваченого. Це пояснюється тим, що неосудна особа не повідомляється про підозру, щодо неї не складається обвинувальний акт, тобто вона не притягується до кримінальної відповідальності. Натомість досудове розслідування в такому кримінальному провадженні закінчується або його закриттям, або направленням до суду клопотання про застосування ПЗМХ (п. 5 ч. 1 ст. 3 та ч. 1 ст. 511 КПК України) [1]. Це, у свою чергу, зумовлено тим, що відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Як наслідок – склад злочину в діях зазначеної категорії осіб, що є підставою для кримінальної відповідальності, відсутній.

Як було зазначено, обсяг прав, якими користується особа, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи. Так, згідно з п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності [1]. Відповідно до п. 7 Порядку проведення судово-психіатричної експертизи, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 08.10.2001 р. № 397, предметом вказаного виду експертизи є визначення психічного стану осіб, яким призначено експертизу, в конкретні проміжки часу і відносно певних обставин, що становлять інтерес для органів слідства та суду.

В той же час вирішення питання про перебування особи у стані неосудності не належить до компетенції експерта. З цього приводу С. Л. Шаренко зазначає, що «термін «неосудність» ... підкреслює правовий стан особи як особливий «непідсудний». Саме в такому розумінні вживається поняття «неосудність» у чинному кримінальному і кримінально-процесуальному законодавстві, коли в

ньому йдеться про визнання особи неосудною щодо вчиненого діяння. Визнання суб'єкта неосудним як констатація його правового стану належить до виключної компетенції суду» [4, с. 60]. При цьому останнє твердження закономірно призводить до того, що «висновок експерта про неосудність особи не спростовує презумпції осудності ... думка слідчого, що викладена в постанові про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру, не означає визнання особи неосудною, як не може вважатися встановленою винність особи у вчиненні злочину, якщо винність констатована в обвинувальному висновку, але не підтверджена вироком суду» [Там само, с. 63].

Аналізуючи термін, що вжито в ч. 1 ст. 506 КПК України для характеристики особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, М. Є. Шумило та Г. К. Тетерятник звертають увагу на те, що «він повно та об'єктивно характеризує розглядуваного ... суб'єкта, тому що: 1) особа завчасно не називається «неосудною» – дотримано презумпцію психічного здоров'я; 2) чітко називається категорія провадження щодо такої особи; 3) враховуючи, що рішення про застосування ПЗМХ приймається лише судом, уже з моменту встановлення судово-психіатричною експертизою стану особи, який характеризує її як неосудну, спираючись на інші докази, справедливо говорити про здійснення досудового розслідування у формі провадження по застосуванню ПЗМХ» [5, с. 35].

Як впливає з положень ст. 242 КПК України, обов'язок слідчого та прокурора призначити судово-психіатричну експертизу з'являється в той час, коли у вказаних посадових осіб виникають сумніви щодо осудності або обмеженої осудності особи. Тобто в тексті закону цей момент чітко не відображається і фактично слідчий і прокурор повинні визначати його самостійно, залежно від обставин конкретного кримінального провадження.

Між тим, як наголошує В. Б. Первомайський, «в цитованій статті не уточнюється, які саме відомості у справі можуть розглядатися як такі, що викликають сумніви відносно осудності особи. Така невизначеність ставить процес

призначення судово-психіатричної експертизи в повну залежність від суб'єктивного трактування слідчим або суддею даних справи, рівня їх кваліфікації та розуміння спеціальних питань психіатрії і, зокрема, їх уявлень про осудність-неосудність» [6, с. 136].

У науці кримінального процесу до джерел, з яких можна отримати відомості щодо осудності особи, прийнято відносити: показання такої особи, її близьких родичів; медичну та іншу документацію; нотатки; записи; особисті спостереження слідчого, характеристику особи, ступінь тяжкості та спосіб вчиненого злочину тощо. Критично розмірковуючи над вказаними джерелами, О. В. Міщенко зазначила, що «показання родичів про психічну неповноцінність підслідного не завжди бувають об'єктивними і можуть носити подвійний характер: з одного боку, це джерело інформації є найдоступнішим в порівнянні з іншими, а з іншого, родичі можуть навмисно викривити інформацію, збільшити психічні відхилення або говорити про психічну хворобу, що не має місця в дійсності» [3, с. 74].

Також чинне кримінальне процесуальне законодавство не виключає існування ситуації, коли в ході допиту підозрюваного у слідчого, прокурора виникнуть сумніви щодо його осудності і як наслідок – буде призначена судово-психіатрична експертиза (призначення якої, до речі, є обов'язковим згідно п. 3 ч. 2 ст. 242 КПК України). Тобто сумніви в осудності особи виникнуть безпосередньо під час її допиту, і відповідно підставою для проведення судово-психіатричної експертизи будуть відомості, надані цією особою.

Крім того, на виконання вимог ч. 2 ст. 503 КПК України після виявлення інформації, яка свідчить про можливу неосудність особи, повинна бути також винесена постанова про зміну порядку досудового розслідування.

Проте після вчинення вищезазначених процесуальних дій постає більш складне питання, яке неоднозначно вирішується на доктринальному рівні: чи можливе взагалі проведення допиту особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ або вирішується питання про їх застосування?

Можливість проведення або не проведення цієї слідчої (розшукової) дії,

пов'язана із з'ясуванням змісту таких правових категорій, як осудність (неосудність) та кримінальна процесуальна дієздатність (недієздатність). Як відомо, визначенню поняття «осудність» присвячена ст. 19 КК України. В той же час дефініції «кримінальна процесуальна дієздатність» вітчизняне законодавство не містить, що призводить до того, що на практиці вказані поняття не розрізняються [5, с. 50]. Так, В. Д. Адаменко визначає кримінальну процесуальну дієздатність як «здатність особи шляхом вчинення процесуальних дій використовувати кримінально-процесуальні права і виконувати обов'язки учасника процесу» [7, с. 55]. Більш широке визначення пропонують В.В. Горінов та А.Ф. Назарова, які розуміють під кримінальною процесуальною дієздатністю «здатність самостійно здійснювати процесуальні дії, свідомо використовувати права і виконувати обов'язки» [8, с. 66].

Натомість кримінальну процесуальну недієздатність Л. Г. Татяніна розуміє як «нездатність особи в силу свого віку чи психологічного стану розуміти характер і значення вчиненого злочину (суспільно небезпечного діяння), свого процесуального положення, давати показання і самостійно брати участь у проведенні процесуальних дій, здійснювати процесуальні права і процесуальні обов'язки» [8, с. 128].

Виділяючи в кримінальній процесуальній недієздатності, подібно до неосудності, два критерії – психологічний та медичний, С. Л. Шаренко звертає увагу на те, що «поняття психологічного критерію неосудності значно ширше психічного поняття неосудності. Якщо наявність цієї ознаки неосудності встановлюється щодо минулого, тобто конкретного правопорушення, то психічний критерій недієздатності виражає психічний стан людини на даний час» [4, с. 93]. Між тим «видається, що формулювання медичного критерію неосудності, яка включає хронічну психічну хворобу, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий стан, має бути поширено і на недієздатність, оскільки є загалом всі ознаки хворобливого стану, що призводить до втрати дієздатності» [4, с. 94].

Розмірковуючи над особливостями процесуального статусу осіб, які стра-

ждають на психічні недоліки, С. П. Щерба вказав, що такі недоліки в «обвинувачених порушують їх пізнавальні здатності і обумовлюють своєрідність розумової діяльності. Внаслідок слабого розвитку того чи іншого виду пам'яті, низького інтелекту, уявлення обвинуваченого про предмет доказування часто носить уривчастий та неповний характер. При слабкому розвитку абстрактного мислення обвинувачених не в змозі зв'язати всі зібрані у справі докази в один ланцюг і надати їм оцінку ... розумово відсталі обвинувачені іноді взагалі виявляються нездатними зрозуміти сутність обвинувачення і тих вимог закону, з якими пов'язана їх участь в процесуальній діяльності» [10, с. 55].

Тим не менше, за чинним КПК України можливість залучення осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, до проведення слідчих (розшукових) дій не виключається, а визначається слідчим, прокурором на підставі висновку судово-психіатричної експертизи. У той же час згідно з ч. 2 ст. 506 КПК України, якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю або участі в судовому засіданні, прокурор, суд мають право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи. На нашу думку, таке рішення прокурора має прийматись у формі постанови, оскільки згідно з ч. 3 ст. 110 КПК України постановою слідчого, прокурора виноситься у випадках, передбачених КПК України, а також коли слідчий, прокурор визнає це за необхідне. При цьому в мотивувальній частині вказаної постанови має міститися посилання на висновок судово-психіатричної експертизи, з якого і випливають обставини, що свідчать про неможливість участі особи у проведенні процесуальних дій.

Між тим, якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи, навіть за умов їх наявності, не перешкоджає допиту такої особи, слідчий, прокурор мають право провести цю слідчу (розшукову) дію. Але таке право посадової особи, що проводить допит, виникає тільки після отримання висновку судово-психіатричної експертизи, в якому повинен бути визначений психічний стан особи на час проведення досудового розслідування,

тобто висновок про те, чи є ця особа дієздатною в кримінальному процесуальному розумінні. З огляду на це влучними вбачаються міркування С. Л. Шаренко про те, що «без з'ясування здатності особи правильно сприймати, запам'ятовувати і відтворювати сприйняте, слідчий не має права допитувати неосудного щодо обставин справи, а у випадку його допиту – використовувати його свідчення як докази, оскільки вони отримані з неналежного джерела і не мають юридичної сили» [4, с. 89].

Тим не менш, якщо чинне кримінальне процесуальне законодавство України не виключає можливості проведення допиту особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, то на доктринальному рівні ймовірність проведення цієї слідчої (розшукової) дії ставиться під сумнів. Так, Т. О. Михайлова категорично заперечує можливість допиту вказаної категорії осіб і характеризує такий допит як неприпустимий [11, с. 82].

У той же час, досліджуючи питання використання в процесі доказування показань осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, Л. Г. Тат'яніна та О. М. Бичков зазначили, що «необхідно враховувати їх психічний розлад, яким чином він вплинув на психічну діяльність особи. Наприклад, патологія розумової діяльності хворих на шизофренію полягає у «різноплановості», багатоаспектності підходу до тих чи інших об'єктів і явищ, за якого в рівному ступені актуалізуються і використовуються як суттєві, практично значимі, так і випадкові або незначні властивості і характеристики об'єктів» [12, с. 175]. Між тим, як звертає увагу О. В. Міщенко, «сучасне вчення про шизофренію, поряд із злякисними формами, надає опис одноприсупної шизофренії з наявністю стійкої багаторічної ремісії і рекурентної шизоафективної форми, що дозволяє мати сумніви в правомірності трактування всіх випадків шизофренії в рамках хронічного душевного захворювання в судово-психіатричній практиці» [3, с. 7]. Крім того, М. Є. Шумило та Г. К. Тетерятник пишуть, що «до спектру медичного критерію неосудності входить низка хвороб, які здійснюють різний вплив на психіку: тривалий – хронічні або тимчасовий, фрагментарний – тимчасові розлади психіки. Особа може знаходитися у

стані неосудності під час вчинення злочину, але після – одужати, її психічний стан може не давати змогу усвідомлювати суспільну небезпеку вчиненого діяння, *але правильно орієнтуватися в інших ситуаціях* (курсив наш. – Д. Ш.) та ін. Крім того, у кожній хвороби є свої періоди – загострення та поліпшення (ремісія). Саме тому, на нашу думку, важливо при розслідуванні зазначених справ ставити на вирішення експертизи не тільки питання про осудність особи, а й з'ясувати стан особи на момент провадження у справі» [5, с. 51].

Наведені твердження зумовлюють той факт, що наявність психічного захворювання в особи не завжди супроводжується тим, що вона втрачає кримінальну процесуальну дієздатність, а отже, і можливість бути допитаною. Такого роду захворювання може характеризуватися як періодами загострення, так і періодами ремісії, що обов'язково обумовлює необхідність оцінювати здатність особи брати участь у проведенні слідчих (розшукових) дій у кожному конкретному випадку, залежно від обставин кримінального провадження. При цьому з'ясування таких обставин вимагає використання слідчим, прокурором спеціальних знань. Саме такий підхід, що закріплює можливість проведення допиту виключно за результатами проведення судово-психіатричної експертизи, і було закріплено законодавцем у ст. 506 КПК України.

Тому встановлений в КПК України спосіб вирішення питання про залучення особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, до проведення допиту, на нашу думку, є правильним з наступних причин.

По-перше, вказана особа не позбавляється можливості реалізувати свої права, в тому числі й права на захист, шляхом надання показань, які є доказами в кримінальному провадженні. Вказане право впливає із загального положення, проголошеного в ст. 21 Конституції України про те, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

По-друге, якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання все ж таки унеможливує такий допит, слідчий, прокурор мають

право прийняти рішення про непроведення цієї слідчої (розшукової) дії.

У той же час чинний КПК України містить певні недоліки, які ускладнюють: 1) процес доказування в кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ; 2) можливість реалізації прав особи, яка бере участь у вказаній категорії кримінального провадження, у разі прийняття рішення про неможливість проведення допиту або інших процесуальних дій.

Так, досліджуючи проблеми КПК РФ, який не містить чіткого визначення процесуального статусу особи, щодо якої вирішується питання про застосування ПЗМХ, О. П. Рижаків звернув увагу на те, що однією із складностей такого роду кримінальних справ є відсутність у них показань обвинуваченого [13, с. 13] (підозрюваного в розумінні КПК України).

Якщо ж проаналізувати вітчизняне законодавство, то можна помітити певну невідповідність. Так, під час проведення допиту на стадії досудового розслідування особа, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, користується правами підозрюваного, тобто правом давати показання. Проте якщо підозрюваний реалізує це право, то в кримінальному провадженні виникає такий доказ як показання підозрюваного. На тлі цього виникає питання: який саме правовий статус матимуть показання особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ? Така невизначеність обумовлена тим, що ч. 1 ст. 95 КПК України містить чіткий перелік осіб, які можуть давати показання.

Особа, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, хоча і наділена правами підозрюваного, однак не може допитуватися в цьому процесуальному статусі й відповідно посадовою особою, яка проводить допит, не може бути складено «протокол допиту підозрюваного», оскільки процесуальний статус вказаних учасників кримінального провадження не є тотожним. У той же час не виявляється можливим і складення «протоколу допиту особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ», оскільки ч. 1 ст. 95 КПК України не передбачає показань такого суб'єкта кримінального процесу.

На нашу думку, оптимальним виходом із ситуації, що склалася, є викладення ч. 1 ст. 95 КПК України в такому вигляді: «Показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним; обвинуваченим; особою, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру; свідком; потерпілим; експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження».

Як відомо, однією з гарантій забезпечення належної реалізації прав особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, є обов'язкова участь захисника у кримінальних провадженнях такої категорії (п. 5 ч. 2 ст. 52, ст. 507 КПК України) та законного представника. При цьому захисник може бути залучений як законними представниками особи, так і слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом. З огляду на це участь захисника і законного представника під час допиту особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, є обов'язковою.

Для забезпечення належної реалізації вимоги про обов'язкову участь захисника у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, на нашу думку, в розд. VI КПК України має міститися правило, аналогічне тому, що закріплене в ч. 4 ст. 213 КПК України: уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. Таке повідомлення здійснюється незалежно від бажання затриманого, оскільки спрямоване на якомога ефективніше забезпечення права особи на захист (ст. 20 КПК України).

У трансформованому відповідно до вимог розд. VI КПК України вказане правило, на нашу думку, має бути закріплене в ч. 2 ст. 507 КПК України й викладене таким чином: «Після винесення постанови про зміну порядку досудового розслідування відповідно до вимог ч. 2 ст. 503 цього Кодексу слідчий, прокурор зобов'язані негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги та забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні щодо застосування примусових

заходів медичного характеру».

Як вже було зазначено, питання про проведення допиту особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, має вирішуватися виключно слідчим, прокурором, але водночас – тільки на підставі висновку судово-психіатричної експертизи. Необхідно враховувати, що висновок експерта в даному випадку виступатиме як один із доказів у матеріалах кримінального провадження, який підлягає перевірці та оцінці у встановленому КПК України порядку і не має наперед встановленої сили (ч. 2 ст. 94 КПК України).

Тому за результатами оцінки висновку судово-психіатричної експертизи слідчий, прокурор можуть опинитися перед необхідністю прийняття рішення про неможливість проведення допиту особи (ч. 2 ст. 506 КПК України). Проте сама особа, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, її законний представник або захисник можуть мати протилежну точку зору з приводу проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Крім того, не можна виключати можливість існування правової ситуації, за якої стороною захисту буде самостійно залучено експерта для визначення психічного стану особи¹, за висновком якого така особа може бути допитаною, тоді як слідчий, прокурор будуть керуватися власним, протилежним за змістом висновком експерта. З огляду на це постає питання про можливість оскарження процесуального рішення слідчого, прокурора про непроведення допиту вказаної особи.

Так, однією із загальних засад кримінального провадження є забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, правовий зміст якої полягає в тому, що кожному гарантується право на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України (ч. 1 ст. 24 КПК України). Вказане право, «з одного боку, дозволяє учасникам кримінального провадження повною мірою реалізувати свої процесуальні права й забезпечити захист власних інтересів, а з другого – сприяє виявленню й усуненню порушень і помилок, до-

¹ У ч. 2 ст. 243 КПК України окремо наголошується на тому, що сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, в тому числі обов'язкової.

пущених при здійсненні кримінального провадження» [13, с. 76]. З огляду на це не можна виключати тієї ситуації, що внаслідок добросовісної помилки або свідомого однобічного досудового розслідування слідчим або прокурором буде неправомірно відмовлено у проведенні допиту особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, і саме можливість оскаржити таке процесуальне рішення виправить допущену помилку і сприятиме забезпеченню прав особи.

Між тим чинна редакція ч. 1 ст. 303 КПК України не містить вищевказаного рішення слідчого або прокурора в переліку тих, які можуть бути оскаржені на стадії досудового розслідування, що, на нашу думку, є недоліком вітчизняного законодавства. Можливість оскарження цього рішення в порядку ч. 2 ст. 303 КПК України, тобто під час підготовчого провадження в суді, позбавлена будь-якого сенсу, оскільки на час цього провадження досудове розслідування вже є завершеним і, відповідно, допит саме на цій стадії кримінального провадження вже не може бути проведено. У той же час проведення судового допиту, особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, не завжди може повноцінно доповнити матеріали кримінального провадження її показаннями, що не були надані під час досудового розслідування внаслідок того, що слідчий або прокурор прийняли рішення про неможливість проведення цієї слідчої (розшукової) дії. Так, хоча ця особа і буде наділена правом надати показання, які мають значення для кримінального провадження, однак зміст цих показань може бути актуальним саме під час досудового розслідування, в той час, коли слідчим і прокурором приймаються процесуальні рішення важливі для цієї стадії кримінального провадження.

Тому вважаємо, що серед рішень слідчого або прокурора, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування, має бути передбачено й рішення про непроведення процесуальних дій за участю особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ.

Однак при закріпленні вищевказаного рішення в переліку, що міститься в ч. 1 ст. 303 КПК України, має бути чітко вирішено питання і про суб'єктний

склад осіб, які можуть його оскаржити. Так, за справедливим зауваженням А. Р. Туманянц, «невизначеність у цьому питанні може спричинити, з одного боку, необґрунтоване розширення даного кола осіб, коли прийом і розгляд скарг від неналежних суб'єктів призведе до зайвого витрачання процесуальних засобів, а з другого – необґрунтоване його звуження, що зумовить неможливість для осіб, чиїм правами чи законним інтересам завдано шкоди, скористатися своїм правом подання скарги» [15, с. 770]. З огляду на це вважаємо, що найоптимальніший суб'єктний склад осіб, які можуть оскаржити рішення слідчого, прокурора про непроведення допиту особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, має бути представлений законним представником і захисником указаних осіб. Це пояснюється тим, що заявлення відповідних скарг безпосередньо спрямоване на забезпечення прав та законних інтересів особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ, а також тим, що участь указаних суб'єктів кримінального процесу є обов'язковою у відповідних кримінальних провадженнях

З огляду на це пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 303 пунктом 8-1 наступного змісту: «рішення слідчого, прокурора про відмову у проведенні процесуальної дії за участю особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, – захисником чи законним представником цієї особи».

Висновок. Отже, на підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що положення чинного КПК України дозволяють проведення допиту особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування ПЗМХ. У той же час вирішення питання про проведення цієї слідчої (розшукової) дії має залежати від висновку судово-психіатричної експертизи, в якому повинно бути відображено здатність особи правильно сприймати обставини кримінального провадження. Між тим до КПК України слід внести законодавчі зміни, спрямовані на вдосконалення змісту такого процесуального джерела доказів як показання, оскільки чинна редакція ст. 95 КПК України не передбачає існування показань особи, яка бере участь у кримінальному провадженні щодо застосування

ПЗМХ. Крім того, в ст. 303 КПК України необхідно передбачити можливість оскарження на стадії досудового розслідування рішення про відмову у проведенні процесуальної дії за участю особи, стосовно якої передбачається застосування ПЗМХ, її захисником чи законним представником.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kodeksy.com.ua/kpku-2012.htm>.
2. Шагеева Р. М. Проблемы применения принудительных мер медицинского характера / Р. М. Шагеева. – Уфа : Изд-во БашГУ, 2007. – 200 с.
3. Мищенко Е. В. Принудительные меры медицинского характера в уголовном судопроизводстве / Е. В. Мищенко. – Москва : Юрлитинформ, 2010. – 144 с.
4. Шаренко С. Л. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру / С. Л. Шаренко. – Харків : Право, 2002. – 208 с.
5. Шумило М. Є. Охорона прав і законних інтересів особи, щодо якої здійснюється провадження із застосування примусових заходів медичного характеру, на стадії досудового розслідування : монографія / М. Є. Шумило, Г. К. Тетерятник. – Донецьк : ДЮІ МВС, 2012. – 214 с.
6. Первомайский В. Б. Невменяемость / В. Б. Первомайский. – Киев, 2000. – 320 с.
7. Адаменко В. Д. Процессуальная дееспособность участника уголовного процесса / В. Д. Адаменко // Правоведение. – 1978. – № 4. – С. 55–59.
8. Горинев В. В. Судебно-психиатрические аспекты уголовно-процессуальной дееспособности обвиняемых / В. В. Горинев, А. Ф. Назарова // Психическое здоровье. – 2013. – № 12 (91) – С. 66–70.
9. Татьяна Л. Г. Уголовно-процессуальная дееспособность в структуре личности участника уголовного судопроизводства / Л. Г. Татьяна // Вестник Удмуртского университета. – 2005. – № 6 (2) . – С. 124–130.
10. Щерба С. П. Уголовное судопроизводство по делам лиц, страдающих физическими или психическими недостатками: научная школа профессора Сергея Петровича Щербы / С. П. Щерба. – Санкт Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – 774 с.
11. Михайлова Т. А. Расследование и судебное рассмотрение дел о невменяемых / Т. А. Михайлова // Советское государство и право. – 1986. – № 2. – С. 80–84.
12. Татьяна Л. Г. Некоторые вопросы получения информации от лиц, признанных невменяемыми или недееспособными / Л. Г. Татьяна, А. Н. Бычков // Вестник ЮУрГУ. – 2008. – №13. – С. 174–176.
13. Рыжаков А. П. Производство по применению принудительных мер медицинского характера / А. П. Рыжаков. – Москва : Информ.-изд. дом «Филинь», 1996. – 120 с.
14. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар : у 2 т. – Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Харків : Право, 2012. – 768 с.
15. Туманянц А. Р. Суб'єкти оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування (за КПК України 2012 р.) [Електронний ресурс] / А. Р. Туманянц // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 769–776. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12tarhdr.pdf>.

References:

1. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI. (2012). Re-

trived from: <http://kodeksy.com.ua/kpku-2012.htm> [in Ukrainian].

2. Shageeva, R.M. (2007). Problemyi primeneniya prinuditelnyih mer meditsinskogo haraktera. Ufa: Izd-vo BashGU [in Russian].

3. Mischenko, E.V. (2010). Prinuditelnyie meryi meditsinskogo haraktera v ugovnom sudoproizvodstve. Moskva: Yurlitinform [in Russian].

4. Sharenko, S.L. (2002). Kryminal'no-protseual'ni problemy zastosuvannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

5. Shumylo, M.Ye., Teteryatnyk, H.K. (2012). Okhorona prav i zakonnykh interesiv osoby, shchodo yakoyi zdiysnyuyet'sya provadzhennya iz zastosuvannya prymusovykh zakhodiv medychnoho kharakteru, na stadiyi dosudovoho rozsliduvannya. Donets'k: DYU MVS [in Ukrainian].

6. Pervomayskiy, V.B. (2000). Nevmenyaemost. – Kiev [in Russian].

7. Adamenko, V.D. (1978). Protseual'naya deesposobnost uchastnika ugovnogo protseusa. Pravovedenie, 4, 55–59 [in Russian].

8. Gorinov, V.V., Nazarova, A.F. (2013). Sudebno-psihiatricheskie aspektyi ugovno-protseual'noy deesposobnosti obvinyaemyih. Psihicheskoe zdorove, 12 (91), 66–70 [in Russian].

9. Tatyana, L.G. (2005). Ugolovno-protseual'naya deesposobnost v strukture lichnosti uchastnika ugovnogo sudoproizvodstva. Vestnik Udmurtskogo universiteta, 6 (2), 124–130 [in Russian].

10. Scherba, S.P. (2008). Ugolovnoe sudoproizvodstvo po delam lits, stradayuschih fizicheskimi ili psihicheskimi nedostatkami: nauchnaya shkola professora Sergeya Petrovicha Scherbyi. Sankt Peterburg: Izd-vo R. Aslanova «Yuridicheskii tsentr Press» [in Russian].

11. Mihaylova, T.A. (1986). Rassledovanie i sudebnoe rassmotrenie del o nevmenyaemyih. Sovetskoe gosudarstvo i pravo, 2, 80–84 [in Russian].

12. Tatyana, L.G., Byichkov A. N. (2008). Nekotoryie voprosy polucheniya informatsii ot lits, priznannyih nevmenyaemyimi ili nedeesposobnyimi. Vestnik YuUrGU, 13, 174–176 [in Russian].

13. Ryzhakov, A.P. (1996). Proizvodstvo po primeneniyu prinuditelnyih mer meditsinskogo haraktera. Moskva: Inform.-izd. dom «Filin» [in Russian].

14. Bandurka, O.M., Blazhiv's'kyi, Ye.M., Burdol', Ye. P. et al. Kryminal'nyy protseual'nyy kodeks Ukrayiny: naukovopraktychnyy komentar. V. Ya. Tatsiy, V. P. Pshonky, A. V. Portnova (Eds.). (Vols. 1-2, vol. 1). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].

15. Tumanyants, A.R. (2012). Sub'yekty oskarzhennya rishen', diy chy bezdiyal'nosti slidchoho abo prokurora pid chas dosudovoho rozsliduvannya (za KPK Ukrayiny 2012). Forum prava, 3, 769–776. Retrived from: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12tarhdr.pdf> [in Ukrainian].

Шингарев Д. А. Особенности проведения допроса лиц, которые принимают участие в уголовном производстве о применении принудительных мер медицинского характера на стадии досудебного расследования.

Статья посвящена исследованию актуальной для современной правоприменительной практики и теории уголовного процесса проблемы, связанной с проведением допроса лиц, которые принимают участие в уголовном производстве о применении принудительных мер медицинского характера. Автором анализируются подходы ученых к процессуальному статусу указанной категории лиц, определяется содержание такого правового понятия, как уголовная процессуальная дееспособность и её влияние на возможность проведения допроса. В результате осуществленного исследования, автором выявляются недостатки положений действующего УПК Украины и делаются предложения законодательных изменений, направленных на их устранение.

Ключевые слова: досудебное расследование; допрос; принудительные меры медици-

нского характера; показания, уголовная процессуальная дееспособность; судебно-психиатрическая экспертиза.

Shyngarov D. O. The features of the interrogation of persons who participates in criminal proceedings, in respect of imposing compulsory medical measures at the pre-trial investigation.

The article is devoted to the actual problem of modern practice and theory of criminal procedure problem, connected with interrogation of persons who participates in criminal proceedings, in respect of imposing compulsory medical measures at the pre-trial investigation. The author analyzes scientific approaches to the understanding of procedural status of such persons, determines content of such legal category as criminal procedure capacity and its influence on the possibility of interrogation. In the result, the author distinguishes limitations of current CPC of Ukraine and makes proposition to their eliminate.

Key words: pre-trial investigation, interrogation, compulsory medical measures, testimonies, criminal procedure capacity, forensic psychiatric examination.

Надійшла до редколегії 15.02.2016 р.

